

Naw ýaly Nagym aga

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Naw ýaly Nagym aga Durdymuhammet NURALYÝEW

► NAW ÝALY NAGYM AGA

Wagtyň geçmegi bilen döwür üýtgäp, heňňamlar çalşar eken. Elinde okan ýa-da işlän, öz ýaşan ýyllarynda mähriban halkymyzyň önünde belli bir hyzmat bitirip, dünýäden öten halypalaryn hakynda şu günler, Milli garaşsyzlygymyzyň datly miwelerini tirip otyrkam, olaryň nurana keşplerini göz önüme getirýärin.

Şu günler aramyzda gezip ýörenliginde togsan ýaşy doljak uly edebiýatçy, professor, frontçy ýazyjy, Türkmenistanyň at gazanan ýokary mekdep işgäri Nagym Aşyrow hakyndaky oý-pikirler bilen söz açmak üçin galama ýapyşdym.

Nagym Aşyrow türkmen pedagogikasynyň bir sütünidi, özi aýatdaka tüýs «ötsüz adam» diýilýänleriň hilindendi. Ony tanaýan, bile işleşen adamlary şu setirleri okap pikir edibersinler ~ heý, bir gezek dagy onuň şatlanyp gülenini, bokurdagyna agram salyp, janygyp geplänini, «men ony etdim, muny etjek» diýip, parlaňküşlik edenini ýa-da kimedir birine käýýäp ýa-da gygyryp duranyny gören barmyka? Ýok bolsa gerek. Nagym Amanowiç örän sypaýy, biçak ýuwaştap, resmiden gelen medeniýetli, özüniň gylygyna, egin-eşigine birkemsiz serenjam berýän, iň kyn ýagdaýlarda-da parahat durkuny saklaýan ýolbaşçysypat adamdy. Ol ýaşan 85 ýyllyk ömrüniň 65 baharyny mekdebe, ylma, edebiýata, pedagogika bagyşlan alym-ýazyjy-mugallymdy. Okuw, terbiýe, döredijilik ýoluna 20-nji ýyllaryň ortalarynda başlap, tä 1993-nji ýylyň iýunynda aradan çykýança, elinden bir gezegem galamyny düşürmedik adam barasynda dar meýdanda ine-gana söhbet açaymagam kyn.

...Türkmen topragynyň ýüzi garaşsyzlyk şemaly bilen ýelpelip, adamlaryň ruhlary täzelenip, ozalky SSSR-iň ýetmiş ýyllyk şorlugyna ýatyrylan «Türkmenistan Sowet Sosialistik

Respublikasy» diýilýän ady bar-da, özi ýok döwletimiziň Humaý guşunyň öňdengörüji Serdarymyz Saparmyrat Türkmenbaşy tarapyndan uçurylyp, başymyza gonan günleriniň birinde men goja halypanyň halyndan habar almak üçin onuň timarly howlusynyň derwezesini kakypdym. O ýyllarda ýaşuly ýeke ýaşaýardy. Maşgalasy ýogalyp, iki oglunyň hersi bir ýerde ýaşap, kaşaň jaýda bir özüdi. Tomus günleri bolansoň, eýwana çykarylan stoluň üsti ululy-kiçili kitaplardan, dürli gazet-žurnallardan doludy.

Däbe öwrülen saglyk-amanlykdan soň, gürrüň döredijilikli pikir alyşma ýazyp gitdi. Ol uzak ýyllap orta mekdepleriň edebiyatdan okuw kitaplaryny, hrestomatiýalaryny ýazýan awtorlaryň biri bolansoň, bu işleriň Garaşsyzlykdan bärki ýörelgeleri, tärleri, ideýa-syýasy daýançlary, edebi eserleriň çeperçilik gymmatlyklary hakynda oýlanyp oturandygyny aýtdy. Stoluň üstünde ençeme şahyrlaryň, ýazyjylaryň, dramaturglaryň eserlerinden okuw maksatnamalaryna laýyklykda kesilip, saýlanyp alnan bölekler ýatyrdy.

1991-1993-iň aralygy türkmen jemgyýetiniň onki süňňüniň täzeden döräp ugran döwrüdi. Kimler Garaşsyzlygy dessine kabul edip, onuň talaplaryna görä işläp, döredip, täzeçe aň-huşa dolup ýördi, ýek-ýarym halys «sowet» keseline uçranlar bolsa, suwa gark bolýanyň samandan ýapyşyşy ýaly, ýykylan SSSR-i küýseýärdi. Emma gözüni giň açmaly wagtdy, Türkmenistan Garaşsyz döwletdi, milli döwlet dilli ýurtdy, depämizde ýaşyl tugumyz pasyrdaýardy, baş dürli haly gölli Gerbimiz lowurdaýardy. Öňde bolsa T ü r k m e n b a ş y l y ajap maksatnamalar garaşýardy. Nagym Aşyrow olaryň bir ujuny gören, soň hemmesini görüp ýetişmese-de, ýüregi bilen duýup, kalby bilen uýup, öz gündelik işlerine siňdirip ugrab milli pedagog kadrlaryň ýolbaşçysydy.

– Bütün ömrümi nesilleri terbiýelemeklige siňdirdim. Garaşsyzlyk ýaly ynsany, şahsyýeti erkinlige çykaran döwri görmedim. Ykbalymdan nägile däl, şükür, türkmeniň gerçek ogly Saparmyrat Ataýewiç bütün milletimiziň Daň ýylдыzy bolup dogdy. Ömrümiň köpi geçip, azy galdy. Men «Beýik Oktýabr rewolýusiýasy» diýiilýän nägehandan sekiz ýyl öň dünýä inen

oglan, segsen ýylymy-da soňa çyn ýürekden ynanyp, alyna aldanyp, erk-ygtyýarsyz, dilsiz-agyzsyz lal bolup ýaşan «sowet» adamsy. Diňe soňky iki ýylymy öz hak ýaşym diýäýsem, sen geň görme. Ine, seniň nesliň, senden kiçiler-ä ylaýta-da Saparmyrat Türkmenbaşynyň guran täze Türkmenistanynda ýaşar, onuň hözirini görer. Meniň özümiň, dogan-garyndaşlarymyň, dost-ýarlarymyň, edebiýatçy kärdeşlerimiň SSSR-den gören ruhy azaplaryny indiki nesiller görmäwersin – diýdi.

Tebigaty gürrüňçi däl, az sözli halypa mugallymyň gürläsi gelýänini, açyljak bolýanyny aňdym, başardygymdan göwnüni göteresim geldi.

– Ýoldaş mugallym, siz, tüweleme, entek gojalyga baş berer ýaly däl. Milli Garaşsyzlygyň hözirini sizem görersiňiz, enşalla, ýene on-ýigrimi ýyllab-a naw ýaly Nagym Amaniç bol-da, geziberiň. Gowusy, başyňyzdan geçen «çaşammalardan» gür beriň – diýdim. Ol sözüni dowam etdi.

– «Çaşammalar» köp-de, olary bir kökene düzmäge wagt ýok. Onsoňam ömri SSSR-iň salgymynda geçende açlykdan, horlukdan, ýaýaply ýaşamakdan, otuz ýediň howpundan, kyrk biriň urşundan, ellinji ýyllaryň ýanalmalaryndan başga näme bolsun! Ýöne bizi Watana söýgimiz, türkmen topragyna wepamyz, edebiýata yhlasymyz alyp çykdymyka diýýän. Indi pikir edip otursam, şolaryň hemmesi bir umyda, şu günki Milli Garaşsyzlygymyza ýetirdi. Seýitnazar Seýdiniň «Ýüz elli ýyl «Watan» diýip gezildi» diýen setiri ýadyňdadyr. Bizem okasagam, işlesegem, pidalar çeksegem, okatsagam, ýazsagam hemmesini türkmen topragy üçin etdik. Men mahal-mahal hyýalymda özümiň saglyk bilen Garaşsyzlyk zamanymyza ýetenime begenýärim.

– Size nesillere aýdara-goýara pursat beripdir, Biribaryň özi – diýip, oňa ýüzlendim.

– Wa-ah, sorama. Şahsyýet kulty döwründäki bikanunçylyk her maşgala «paý» berdi. Biz uly maşgaladyk. Ilki atamyzy, soň onuň iki inisini, bir ogluny bile äkitdiler. Şol inileriniň biri we menin doganym geldi. Beýlekileriň ykbaly belli bolman galdy. Biz öýde ýedi oglandyk. Mugallymçylyk edýärdik, işden kowdular, birnäçe wagtdan soň söýgüli kärimi gaýdyp berdiler. Hiç sebäpsiz toparlaýyn äkidiberdiler.

Ahmet-Ahundow Gürgenli, Hojaberdi Hanow ~ üç bolup bir günde Leningrada, häzirki Sankt-Peterburga, aspirantura okuwa iberildik, bir günde-de Beýik Watançylyk urşuna şol ýerden gitdik – diýip, bir owadan suraty ~ üç sany «men» diýen gyzyleňek türkmen goçaklarynyň suratyny maňa görkezdi.

– Bu taryhy surat eken. Nähili gidişiňiz, okuwyňyz, front ykbalyňyz, olaryň soňky täleýleri hakda aýdaýsaňyz – diýdim.

Ol sözüni dowam etdirdi.

– Üçimiz uruşdan öňem bile institutda bile işleýärdik, ýokary okuw jaýynda okadýardyk, ylmy işem alyp barýardyk, ençem kitaplary, programmalary düzüpdik. 1940-njy ýylyň tomsunda Türkmenistanyň Halk magaryf komissarlygy pedinstitytyň edebiýat mugallymlaryndan üçimizi saýlap alyp, SSSR Ylymlar akademiýasynyň Leningraddaky Gündogary öwreniş institutynyň aspiranturasyna okuwa ugratdy. Ahmet öňem Leningrada okap, meşhur akademikler W.Bartolddan, A.Samoýlowiçden tälim alypdy. Indem üçimizem giri ekzamenlerinden üstünlikli geçip, ady belli gündogarşynas Ýe.E.Bertelsiň ýolbaşçylygynda aspiranturada okuwlarymyzy dowam etdirip başladyk. Bizi meşhur akademikler I.Kraçkowskiý arap edebiýatyndan, A.Kononow türki dillerden, Ýe.Bertelsiň özi Eýran we Orta Aziýa halklarynyň edebiýatyndan okadýardylar. Bir ýyl doly okadyk. 1941-nji ýylyň iýun aýynda kanikula çykdyk. Eliňdäki surat hem iýunyň ortalarynda aldyrylandyr. Üç-dört günden Aşgabada gaýtjak bolup ýördük. Birden «wäh» diýlen ýaly uruş turdy habaryny institutda aýtdylar. Şobada harby tälim alyp ugradylar, çaltlyk bilen fronta mobilizasiýa başlandy. Ahmet aýaly Nyýazgül, çagalary bilen Leningrada ýaşaýardy. Hojaberdi ikimiz bir ýatakhanadadyk. Ikimiz Ahmediň ýanyna ugradyk maslahatlaşmaga. Biz üç türkmen bolup göni Harby komissariata fronta meýletin gidýänliginiz üçin arza berdik.

..Dogrudanam, üstünden tas ýarym asyr geçen wakalaryň öz janly şaýadyndan bu gürrüňleri diňlemekligiň ähmiýeti uludy. Bu goja kişi urşuň ot-ýalnynyň içinden geçipdi, türkmen filologiýasynyň gözbaşynda durupdy. Heniz ellinji ýyllaryň başynda, milli filolog kadrlaryň az döwründe ol «Beýik Watançylyk urşy döwrüniň türkmen edebiýaty» diýen ähmiýetli

temadan kandidatlyk dissertasiýasyny gorapdy. Onuň işi-de, ýazýan zatlary-da utgaşykly gidýärdi. Stalinçilikli kult bolsa ellinji ýyllarda ýene-de kakynlap ugrapdy. Milli ylmy filologlar B.Garryýew, M.Kösäýew, O.Abdalow dagy «Gorkut ata» eposyny çap etjek bolanlary üçin ýigrimi bäş ýyllyk basylypdylar, tutulman galan iki-ýekelerini paýtagtdan çetleşdirip, täsiri ýetmejek hem pes derejeli işlere iberipdiler. Indi filologik ylmyň düýbi opurylypdy, ýaşlara ýolbaşçylyk edere diplomly türkmen ýokdy. Şol agyr ýyllarda ol Dil we edebiýat institutyna direktor edilip bellenildi. Ol haýal etmän Moskwanyň, Leningradyň, Daşkendiň, Almaatanyň, Bakuwyň alymlary bilen ylalaşyp, gepleşip örän köp türkmen ýaşlaryny diplomly kandidatlara edip ýetişdirýär. Şolaryň arasynda K.Berkeliýew, T.Durdyýew, R.Rejebow, B.Şamyradow, A.Meredow, A.Ulugberdiýew, A.Taýymow, B.Ahundow, S.Annanuwowa, S.Ataýewa, K.Salyh, K.Jumaýew, M.Gurbansähedow, K.Seýitmyradow dagy bar. Bular öz döwründe türkmen filologiyasy üçin uly hyzmatlar bitirdiler.

Köne mirasy, hut dini kitap çeşmeleri toplamakda-da N.Aşyrowa Dil we edebiýat institutynyň direktory hökmünde batyrgaý, tüýs graždanlyk gahrymançylygyny görkezdi. 1962-nji ýylyň tomsunda onuň öz ýolbaşçylygynda bir aýlap Mary welaýatynda ylmy komandirowkada bolnup, meşhur Töre ahunyň 700 kitaby golýazmalar fonduna getirildi. Ol «Ýürek we ýarag», «Leningrad ~ meniň öýüm», «Ýagşydan at galar», «Ýagşyny ýasan ussalar» atly awtobiografik häsiýetli kitaplaryň awtory.

Köpgyraňly zehin salyhatly, kanagatly bolansoň, onuň döredijiliginden giň okyjylar köpçüligi, dogrudanam, ýeterlik habarly däl. Ýogsam, onuň geçen alymlyk, pedagoglyk, ýazyjylyk ýollarynyň özi giden mekdep ahyryn. 1937-nji ýyldan başlap, 90-njy ýyllara çenli edebiýatdan okuw kitaplarynyň awtory, mugallym, alym, professor, bölüm müdiri, pedinstitutyň, Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň direktory, Türkmenistanyň Magaryf ministri, Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersitetiniň edebiýat kafedrasynyň baýry professory Nagym Amanowıç Aşyrowyň ömri, dogrudanam, müňlerçe nesilleri terbiýelemeklige siňipdi.

«Edebiyat we Sungat» gazetisi, 27.08.1999 ý. Edebi makalalar